

GIJSBERT VAN LAAR: VAN VIER NIEUW GEÏDENTIFICEERDE PLATEN TOT EEN NETWERK VAN OPDRACHTGEVERS

Jan Holwerda

De vondst van een ontwerp en het zoeken van illustratiemateriaal voor een lezing leidde tot de identificatie van een aantal platen uit het *Magazijn van Tuin-sieraaden* (1802[-1809]) van Gijsbert van Laar (1768-1820).¹ De eigenaar van de tuin van een van de geïdentificeerde platen was van Dordtse komaf. Het volgen van zijn spoor leidde tot de identificatie van nog meer platen. Daarnaast bracht analyse van de eigenaren van de al eerder geïdentificeerde tuinen, samen met de nu toegevoegde tuinen, een netwerk van opdrachtgevers in beeld.

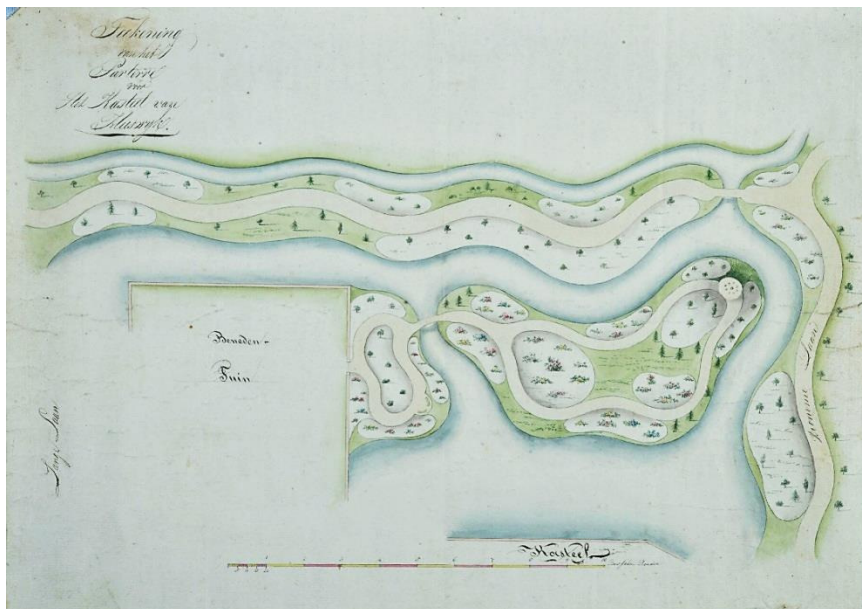
Vooraf

Van de tuinarchitect Gijsbert van Laar zijn géén gesigioneerde ontwerptekeningen bekend. Zijn naam is met name verbonden aan het in de periode 1802-1809, in 24 katernen verschenen *Magazijn van Tuin-sieraaden*. Dit werk is een voorbeeldenboek en omvat 190 platen met 'modellen van allerlei tuin-versierselen' en 'platte gronden van aanleg'. Twee derde deel van het aantal platen met 'tuin-versierselen' stamt uit een tweetal Duitstalige werken.² De rest is 'naar bestaande modellen op lusthoven getekend' dan wel van 'oorspronkelijke vinding'.³ Verder valt in de 'Voorrede' te lezen dat 'de platte gronden van aanleg (...) alle van origineele vinding zullen wezen'.⁴ Van 'originele vinding' zal meest waarschijnlijk duiden op Van Laar als de ontwerper, maar het kan ook zijn dat er mee wordt aangegeven dat een plattegrond gebaseerd is op een ingezonden tekening. Het laatste lijkt echter veel minder waarschijnlijk gezien de eenduidige tekenstijl die uit de 41 'platte gronden van aanleg' naar voren komt.

Kasteel Heeswijk bij Heeswijk-Dinther

In de collectie van Stichting Kasteel Heeswijk bevindt zich een klein, vroeg-landschappelijk ontwerp voor een deel van het terrein ten noorden van kasteel Heeswijk, getiteld *Teekening van het Parterre vóór Het Kasteel van Heeswijk*.

Het ontwerp, met een schaalbalk in 'Bossche Roeden', is ongedateerd en ongesigneerd.⁵ De benaming 'Parterre' herinnert aan een voorgaande tuininvulling. Op een groot schilderij van kasteel Heeswijk gezien vanuit het noorden, uit circa 1700, is namelijk een parterre-beeldentuin zichtbaar.⁶ Daarnaast is het een toponiem, want in advertenties uit 1826 (te koop) en 1829 (te huur) wordt namelijk gesproken over 'Tuin en Parterre in deszelfs Muren en Grachten gelegen',⁷ respectievelijk 'Parterre, drie Tuinen'.⁸

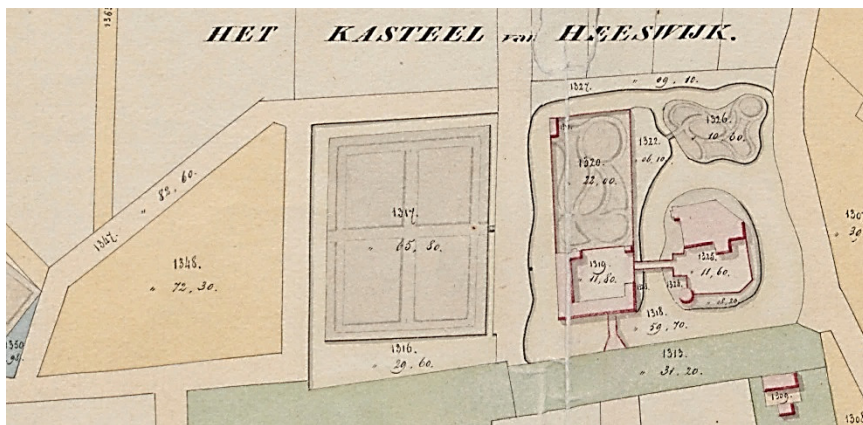

Afb. 1. Teekening van het Parterre vóór Het Kasteel van Heeswijk, in Bossche Roeden, ongesigneerd, ongedateerd. Noorden boven. Collectie Stichting Kasteel Heeswijk, inv.nr. KH0804.

Aan de onderzijde van het ontwerp wordt met 'Kasteel' de locatie van kasteel Heeswijk aangegeven; aan de linkerzijde met 'Beneden-Tuin' de door muren begrensde lager gelegen tuin (de tegenwoordige 'Oud-Hollandsche Tuin'), met er naast de 'Lange Laan'; aan de bovenzijde slingert een pad door een singel; en rechts loopt de 'Kromme Laan'. Aan de rechterzijde van de 'Beneden-Tuin' ligt op een schiereiland een kleine tuinaanleg met een zitje bestaande uit twee kwartronde banken. Vanaf dit schiereiland voert een brug naar een rondlopend

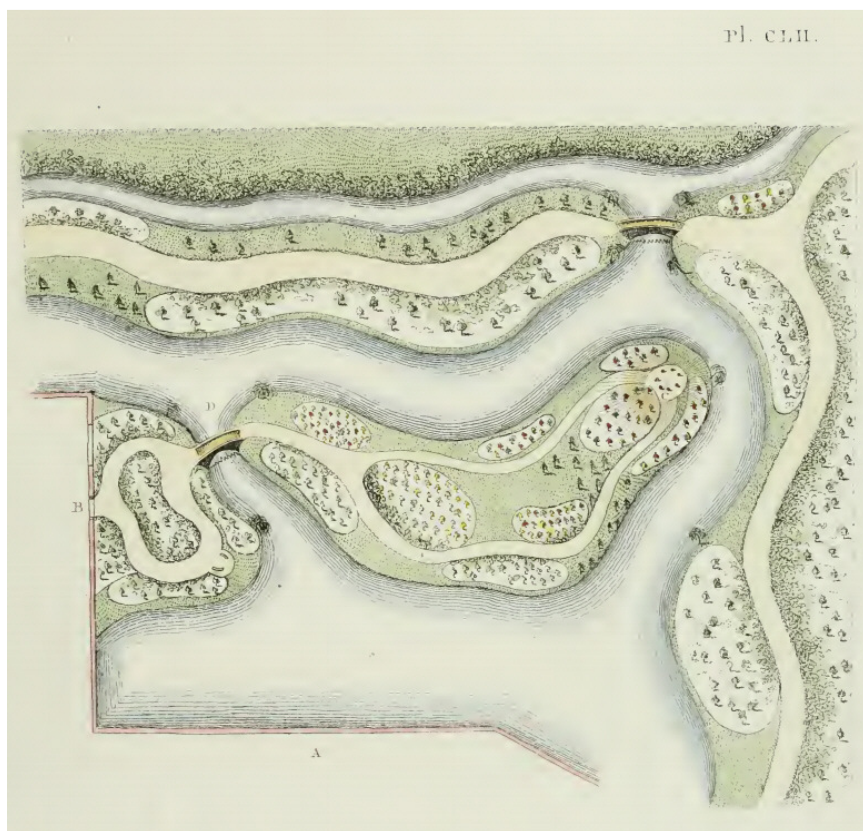
pad op het in de vijver gelegen eiland. In de noordoost hoek van dat eiland ligt een kleine hoogte met daarop vermoedelijk een open prieel of een tempel, aangegeven met kleine cirkels of stippen voor de palen en een cirkel als middelpunt, ook kan het een zitje zijn. Tot slot zijn loof- en naaldbomen op algemeen herkenbare wijze ingetekend en met veel kleur zijn heesterperken met Engels bloemhout aangegeven.

Het Heeswijkse ontwerp herinnert direct aan 'platte gronden van aanleg' als te vinden in het *Magazijn van tuin-sieraaden*. Sterker: het ontwerp blijkt zelfs opgenomen te zijn als *Plaat CLII*. Dit is een van de platen in katern 19, verschenen in mei/juni 1807.⁹ De grote lijnen van water, paden en perken op *Plaat CLII* komen overeen met het Heeswijkse ontwerp. En de in het *Magazijn* opgenomen zeer korte beschrijving rept eveneens over een 'Hoogte op het Eiland'. Op *Plaat CLII* komen de bruggen echter prominenter naar voren en ook de invulling van de beplanting is deels afwijkend. Zo zijn de heesterperken dichter beplant en minder 'bloemig' aangegeven. Daarnaast staat op *Plaat CLII* op meerdere plekken een treurboom.

Afb. 2. Uitsnede uit Kaart van het kasteel van Heeswijk en aangelegene eigendommen onder de gemeenten Heeswijk en Schijndel; toebehoorende aan zijne excellentie B^{an} van den Bogaerde. Gouverneur van Noordbrabant, ongesigneerd, ongedateerd [circa 1835]. Noorden boven. BHIC, toeg.nr. 314, inv.nr. 692.2. Op OAT 1832 staat 1320 - tuin, 1322 - weiland en 1326 - tuin.

Het kadastraal minuutplan opgemeten circa 1829¹⁰ en de *Kaart van het kasteel van Heeswijk en aangelegen eigendommen onder de gemeenten Heeswijk en Schijndel; toebehoorende aan zijne excellentie B^{en} van den Bogaerde. Gouverneur van Noordbrabant* uit circa 1835,¹¹ laten zien dat de gerealiseerde tuinaanleg in belangrijke mate overeenkomt met het ontwerp. Opname in katern 19 maakt duidelijk dat het ongedateerde ontwerp van voor mei/juni 1807 moet zijn.

Atb. 3. Plaat CLII, Gijsbert van Laar, Magazijn van tuin-sieraaden, Amsterdam 1802[-1809]. Onderdeel van katern 19, verschenen in mei/juni 1807. Bij Plaat [C]LII behorende tekst 'Platte grond van een gedeelte van eenen grooten Aanleg. A. Plaats van het Hoofdgebouw. B. Ingang. C. Hoogte op het Eiland. D. Brug.'

Door huwelijk kwam kasteel Heeswijk in 1740 in de familie Speelman.¹² Ten tijde van het ontwerp was Cornelis Jacob Speelman (1747-1825) eigenaar van Heeswijk en heer van Heeswijk en Dinther. Hij werd geboren in Leiden waar zijn vader schepen en burgemeester was.¹³ In 1779 trouwde Cornelis de in 's-Hertogenbosch geboren en woonachtige Catharina Verster (1749-1811) en drie jaar later ging het echtpaar op het familiebezit Heeswijk wonen.¹⁴ Cornelis was onder meer rentmeester en had allerlei bestuurlijke functies.¹⁵ Na de dood van zijn vader werd Cornelis in 1788 beleend met de heerlijkheid Heeswijk en Dinther.¹⁶

Een *Caart Figuratief* uit 1806 (opgenomen in 1803) laat kasteel Heeswijk met de directe omgeving van voor de tuinomvorming zien.¹⁷ Ook op deze kaart is sprake van de rechthoek gevormd door de singels om de vijver (het frame dat tot heden nog steeds bestaat) met daarbinnen twee dan nog rechthoekige eilanden. Het westelijke eiland laat de bedrijfsgebouwen zien en de ruimte voor de lager gelegen tuin. In de oostelijke rechthoek staat het kasteel overdreven groot weergegeven. Beide rechthoeken werden na 1803 en denkbaar in 1807 deels vergraven om tot realisatie van het vroeg-landschappelijke ontwerp te komen.

Afb. 4. *Uitsnede Caart Figuratief, Vande Rivier De Aa, Van 's-Bosch, Tot Den Watermolen Van Kielsdonk onder Dinther..., door Hendrik Verhees, uit 1806 (opgenomen in 1803), met kasteel Heeswijk en directe omgeving van voor de tuinomvorming. Noorden boven. BHIC, toeg.nr. 343, inv.nr. 165.*

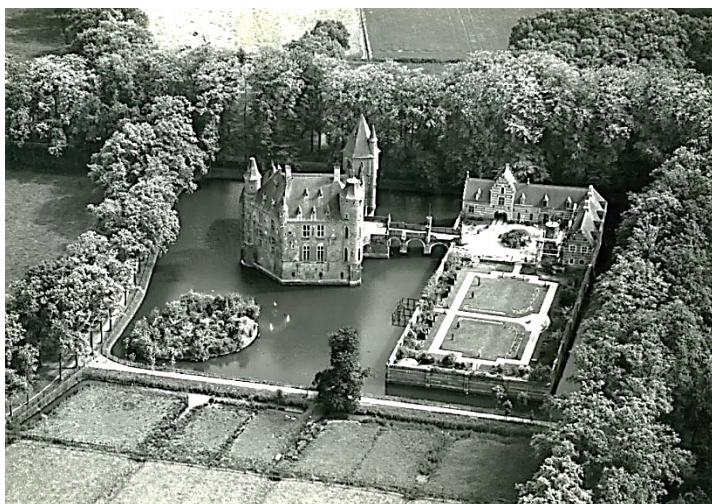
Als het ontwerp van de hand van de tuinarchitect Van Laar zou zijn, dan rijst de vraag hoe Van Laar vanuit zijn woon- en werkomgeving rond Alphen aan den Rijn in het Noord-Brabantse terecht is gekomen. De eerste logische gedachte

was de geboorteplaats van Cornelis, Leiden. Niet ver van Alphen aan den Rijn, met in die omgeving meerdere buitens met een tuinaanleg door Van Laar en mogelijk daardoor bekendheid met het werk van Van Laar. Ook kunnen eerdere katernen van het *Magazijn* van invloed zijn geweest, het verscheen tenslotte al vanaf 1802. Maar een volgende (hierna beschreven) vondst van nog een 'Van Laartuin' resulteerde in een mogelijk meer waarschijnlijke reden. Het echtpaar Speelman-Verster moet een hechte vriendschap hebben gehad met Mr. Hendrik de Roo van Wulverhorst (1743-1817). Bij aankoop van Zegenwerp te Sint-Michielsgestel in 1779 ontving hij als blijk van waardering en vriendschap een bokaal en op dit glas komt de naam C.J. Speelman als belangrijkste schenker voor.¹⁸ De vriendschapsband tussen Speelman en De Roo werd mogelijk al in Leiden gelegd. Ook De Roo woonde een periode in Leiden en trouwde daar zijn eerste vrouw Hester Constantia de Witt (1749-1770).¹⁹ Een tweede verband ligt mogelijk op een ander vlak: De Roo was heer van de heerlijkheid Wulverhorst, maar op enig moment voor zijn dood werd Catharina Verster vrouwe van Wulverhorst (zij stierf in 1811, hij in 1817). Tot slot was een van de kinderen Speelman, te weten Jhr. Abraham Florentius Speelman (1784-1840), erfgenaam van De Roo. Ten tijde van het vroeg-landschappelijke ontwerp voor kasteel Heeswijk woonde De Roo op Huize Jagtrust te Boxtel. Daar bezat hij, als hierna beschreven, een tuin waarvan de 'platte grond van aanleg' is opgenomen in het *Magazijn*. De landschappelijke aanleg van die tuin is waarschijnlijk van vroeger datum dan die van kasteel Heeswijk. Er mag dan betreffende de tuinomvorming geen tot weinig aanvullende informatie bekend zijn, wel is een ongedateerde, ongesigneerde tekening achterhaald met daarop kasteel Heeswijk met directe omgeving gezien vanuit het noordoosten. In de middenpartij van die tekening valt de nieuwe tuinaanleg te herkennen.²⁰ Met het ontwerp in de hand is een en ander te duiden. Links van het kasteel staat naar het lijkt op een kleine hoogte een aantal naaldbomen, met naar rechts toe een en ander aan lage beplanting; dit moet het eiland zijn. Uiterst rechts, met muur en gebouwen in de achtergrond, opnieuw een aantal naaldbomen, nu met naar links toe heesterbeplanting; dit moet het schiereiland zijn. Schiereiland en eiland staan eveneens op de Topografische Militaire Kaart (TMK) opgenomen in 1837-1838,²¹ maar op de eerstvolgende TMK uit 1900 komt alleen nog een deel van het eiland voor.²²

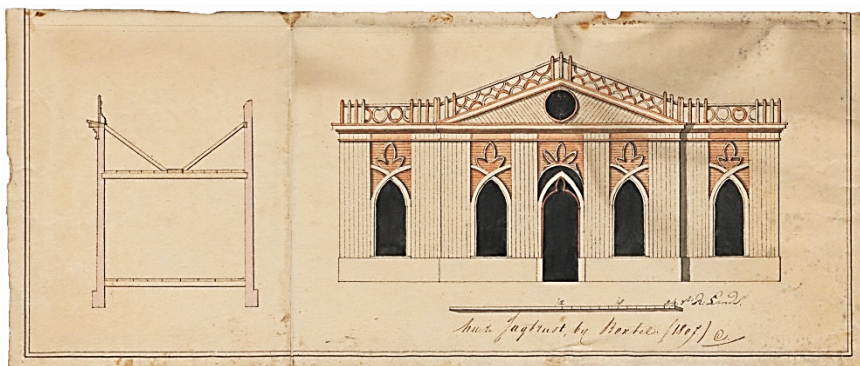
Afb. 5. Het Kasteel van Heeswijk. Nota Deux Chasseurs avec deux chiens, une charotte de la Meyerij, quatre betes a cornes dans la prairie du grain derriere le charotte. Tilburg University, Topografisch-Historische Atlas, vindplaats H 41.2 / 820.11 (5).

In de tweede helft van de negentiende eeuw zullen een deel van het eiland, het schiereiland tegen de tegenwoordige 'Oud-Hollandsche Tuin' en de grond direct rondom het kasteel zijn weggegraven; een luchtfoto uit 1949 laat het resultaat zien. De vroeg-landschappelijke tuinaanleg naar ontwerp van mogelijk Van Laar is hiermee verloren gegaan.

Afb. 6. Van de oude tuinaanleg resteert een deel van het eiland in de noordoosthoek van de gracht. De rest is weggegraven net als de grond direct rondom het kasteel en die tegen de tegenwoordige 'Oud-Hollandsche Tuin' (1949). www.kastelen.nl/nederlandse-kastelen-beeldbank.php.

Huize Jagtrust te Boxtel

Afb. 7. Huize Jagtrust by Boxtel (1807). BHIC, toeg.nr. 343, inv.nr. 6718.

De vondst van twee tekeningen met het opschrift *Huize Jagtrust* respectievelijk *Huize Jagtlust bij Boxtel* gaf aanleiding tot verder onderzoek.²³ Betreffende

tekeningen laten een ontwerp voor een neogotisch (jacht?)paviljoen (1807)²⁴ en het gerealiseerde paviljoen (1839) zien.²⁵

Afb. 8. Den huize Jagtlust bij Bostel, zoo als het zich vertoonde in 1839. BHIC, toeg.nr. 343, inv.nr. 1173.

Ten noordoosten van Bostel, in de buurtschap Munsel, kocht Mr. Arnold Willem Tijbosch (?-1794) in 1773 een 'teulhuijs, schuur, bakhuijs en paardestal'. Aldaar stichtte hij Jagtrust. Tijbosch was destijds rentmeester van de baronie Bostel en heerlijkheid Liempde, toen bezit van de familie Van Salm-Kyrburg. Vanaf 1794, na de dood van Tijbosch, huurde Mr. Hendrik de Roo van Wulverhorst, advocaat te 's-Hertogenbosch, Jagtrust en in 1808 nam hij de buitenplaats over van Barbara Tijbosch (?-1810), dochter van Arnold Willem.²⁶ De Roo, afkomstig uit Dordrecht, woonde als al gezegd eerder in Sint-Michielsgestel: op Zegenwerp (in de periode 1779-1788) waar hij het huis gedeeltelijk af liet breken en tot het tegenwoordige landhuis liet verbouwen, en vervolgens op het naburige Huize Overkerk (in de periode 1789-1796).²⁷ Zijn banden met Dordrecht had hij blijkbaar niet verbroken, want in 1797 trouwde hij, in Dordrecht, met Gerardina

Maria van Eijdsen (1752-1803).²⁸ Ook duikt hij in de eerste jaren na 1800 nog op in Dordrecht, in bestuurlijke functies.²⁹ Een kaartblad uit die jaren van het gebied tussen 's-Hertogenbosch en Eindhoven toont Boxtel in detail, met de locatie van Jagtrust.³⁰ Er was toen slechts sprake van een huis met een kleine vierkante tuin met aan twee zijden een watergang.

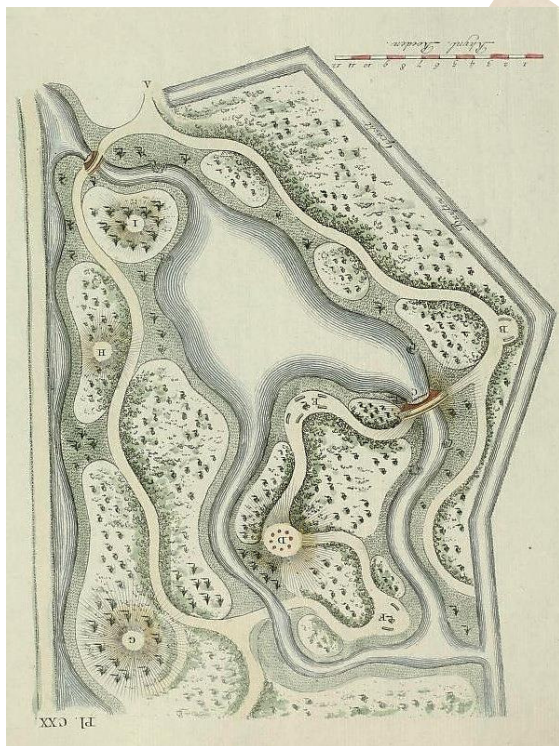
Meer over de buitenplaats Jagtrust zelf wordt duidelijk door een verkoopadvertentie uit 1828:

‘Eene sedert weinig jaren bijna geheel nieuw gebouwde en in de Engelsche manier aangelegde BUITENPLAATS, genaamd JAGTRUST, geschikt voor Zomer- en Winter-Verblijf, bestaande in Heere-Huizinge, Koetshuis, Paardenstal, Koestal, Varkenshok, Brandhok en Bergplaats, een Gebouw, dienende voor Boerderij, Tuinmans-Woning, schoone welonderhouden Tuinen met Broeijerije en Trekkast, Slingerbosch, met Vijvers en Grachten van loopend Water, versiert met een fraai Koepeltje en verscheidene sierlijke Bruggen, twee Percelen Weiland, een Perceel Bouwland, Voorplein, Wegen en verdere Erven, met de Houtgewassen en Beplantingen daarbij gehoorende (...).’³¹

Afb. 9. Jagtrust, detail minuutplan Boxtel, sectie B, blad 02 (1828) 948 huis en erf 950 plaisiertuin 946 moestuin 947 huis 944 vischvyver 945 plaisierbosch 943 plaisierbosch 940 plaisierbosch 942 plaisiertuin 941 plaisierbosch.

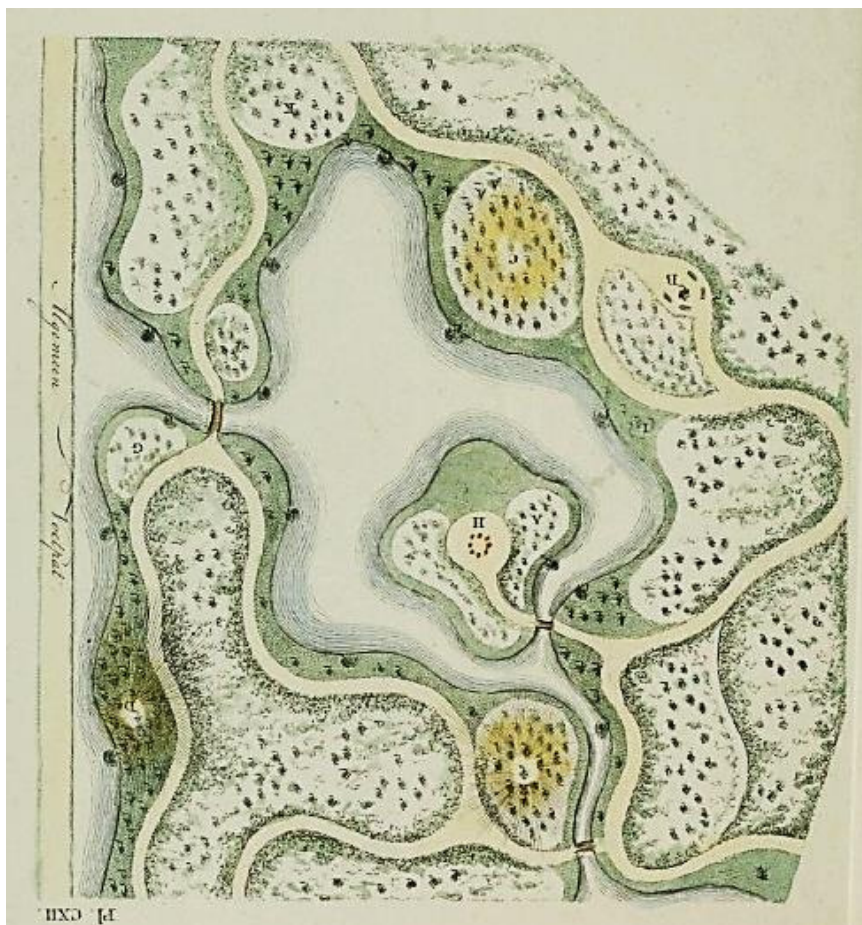
Het kadastraal minuutplan (opgemeten circa 1828) waarop Jagtrust is te vinden, met de bijbehorende OAT, brengt de buitenplaats verder in beeld.³² Met name de watergangen en -partijen komen prominent naar voren. In de (verre) omtrek is niets gelijkends te vinden en het zijn de water- en eilandstructuren die direct aan platen in het *Magazijn van tuin-sieraaden* doen denken. Sterker nog, een van de platen, te weten *Plaat CXX*, blijkt het middendeel van de waterpartijen van Jagtrust voor te stellen en is het ontwerp voor dit deel van die tuin.

Afb. 10. Plaat CXX uit *Magazijn van tuin-sieraaden* en een detail van het minuutplan Boxtel met het middendeel van de waterpartijen van Jagtrust.

Plaat CXX is onderdeel van katern 15 dat in januari 1806 verscheen.³³ De bijbehorende tekst spreekt over 'Eene Water-partij, voor denzelfden Grond ontworpen, als Plaat 112 van het vorige Stuk: doch deze is reeds gekozen en wordt dadelijk uitgevoerd.'³⁴ Daarna volgt de legenda:

'A. De Ingang. B. Zitplaatsen. C. Brug, liggende op twee hoogten, zoo dat men onder dezelve doorziet. D. Tempel, op eenen tamelijk hoogen Berg. E. Zitplaatsen, zeer laag aan het water. F. Zitplaatsen aan het water. G. Hoogte, met Sparren beplant. II. Groep met verschillende Heesters. I, Groepje Laurier-Sparren. De gansche Partij ligt langzaam gebogen, zoo dat 'er geene effene vlakten zijn.'

Afb. 11. Plaat CXII uit Magazijn van tuin-sieraaden.

Plaat CXII wordt dus genoemd als het niet gekozen alternatief ontwerp. Deze plaat zit in het voorgaande katern 14, verschenen in december 1805/januari

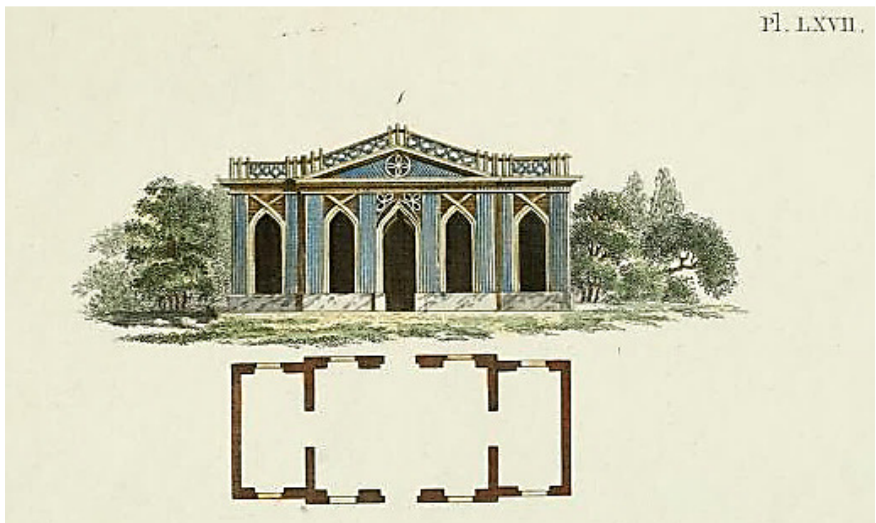
1806. De omschrijving is zeer kort, 'Eene Waterpartij', mogelijk was er op dat moment nog geen keuze voor een van de twee ontwerpen gemaakt.³⁵

De legenda is in zekere zin aanvullend:

'A. De Ingang. B. Zitbanken op eene kleene hoogte. C. Heuvel, met Sparren beplant. D. Dezelfde Heuvel, waarover de Wandeling loopt. E. Heuvel met Populieren. F. Groepje met Pinus Larix. G. Populieren. H. Tempel op het Eiland.

I. Deze en dergelijke Partijtjes met Sparren. K. Hooge Boomen.'

Plaat CXX staat, zoals al aangegeven, met de zinsnede 'doch deze is reeds gekozen en wordt dadelijk uitgevoerd', in een katern uit 1806. Deze zinsnede en dat jaar passen fraai bij het jaartal 1807 als op de ontwerptekening voor het paviljoen. En deze laatste ontwerptekening blijkt als *Plaat LXVII* in katern 9 van het *Magazijn* (augustus 1804) voor te komen. *Plaat LXVII* is overigens niet een origineel ontwerp voor Jagtrust, het is een kopie uit het Duitse *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten* van Johann Gottfried Grohmann.³⁶

Afb. 12. Uitsnede plaat LXVII uit *Magazijn van tuin-sieraaden*.

Naast de plaat met het uitgevoerde ontwerp (*Plaat CXX*) blijkt er in katern 15 nog een overeenkomst te vinden te zijn. In de geciteerde advertentie is sprake van 'een fraai Koepeltje en verscheidene sierlijke Bruggen'. Een latere

ansichtkaart toont dat koepeltje en een neogotische brug.³⁷ Plaat CXVIII en deze koepel laten een treffende gelijkenis zien. En deze plaat is geen kopie uit een Duitse publicatie en moet als een plaat van 'oorspronkelijke vinding' worden gezien³⁸ en zal gezien de gelijkenis en het katernjaar 1806 een ontwerp voor Jagtrust zijn geweest.

Afb. 13. Plaat CXVIII uit Magazijn van tuin-sieraaden en een ansichtkaart met Jachtrust te Boxtel, verzonden in 1903; met rechts het koepeltje. Fotobank Heemkunde Boxtel, id. hkb03298.

De bijbehorende omschrijving luidt:

'Een rustiek Gebouw of Koepel, om de koelte van het Zomer-saisoen te genieten. Het moet staan op een verheven Bergje, zoo wel geplaatst, dat men het schoone van eenen wel ingerichten aanleg door deszelfs Boogen met verrukking kan beschouwen. Zijn maakzel is zeer eenvoudig. De Kap en Lantaarn rusten op ongezaagde Boomstammen. De Voering is van ruw Hout en Kneppels, onderling verbonden. Rondom de Stammen plant en bindt men geurgevende Bloemen.'³⁹

Een volgende verkoopadvertentie, uit 1828, zegt iets meer over het hoofdhuis van Jagtrust': 'een logeabel en gemakkelijk Heerenhuis met negen zoo groote als kleine vertrekken, meest alle behangen en geplafoneerd, Vestibule, ruime Keuken, Kelders, Zolder en Domestique- en Provisiekamers'.⁴⁰ Gezien de hoeveelheid kamers, kelder en de zolder is het niet waarschijnlijk dat de eerdere tekeningen van het paviljoen het hoofdhuis betreffen, maar dat de titel eerder 'bij Huize Jagtrust' dan 'Huize Jagtrust' zou moeten zijn, al dan niet met toevoeging van het woord paviljoen. Weer een volgende advertentie, nu uit 1858, past bij deze aanname. Te lezen valt dat er dan sprake is van een in 1837 geheel herbouwde 'heerenhuizing' met kelders, beneden- en bovenkamers en zolders.⁴¹ Of te wel een groots huis dat niet overeenkomt met de tekening uit 1839. Het getekende paviljoen zal daarmee niet het hoofdhuis zelf zijn geweest, maar was onderdeel van de buitenplaats Huize Jagtrust. Anno 2016 resteert overigens niets van alles wat hiervoor is beschreven, alleen de naam Jachtrustpad herinnert nog aan het verleden.

Als Van Laar het ontwerp voor Jagtrust heeft gemaakt, is de vraag nu hoe hij in het Noord-Brabantse Boxtel is terechtgekomen. De 'route' naar Boxtel moet via Dordrecht hebben gelopen. Als al gezegd was De Roo afkomstig uit en een deel van zijn leven werkzaam in Dordrecht. En het is bekend dat een aantal Dordtse families in de regio Alphen aan den Rijn een buitenplaats bezat met een tuinaanleg die als 'platte grond van aanleg' voorkomt in het *Magazijn*. Maar nadere analyse van de familie De Roo brengt meer naar voren.

Weizigt te Dubbeldam onder Dordrecht

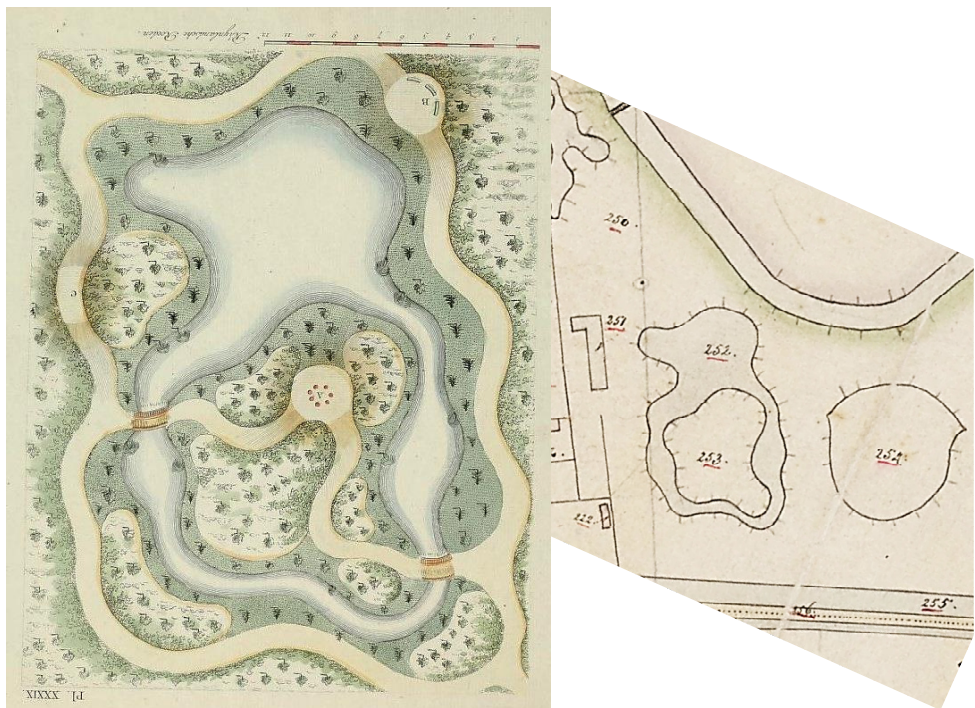
Al in 1994 en 1995 werd vermoed dat de tuinarchitect Gijsbert van Laar tuinen in of nabij Dordrecht zou hebben ontworpen.⁴² In 2015 werd *Plaat CIV* uit het *Magazijn van Tuin-sieraaden* als het Huis te Papendrecht geïdentificeerd, een buitenverblijf in de nabijheid van Dordrecht (Papendrecht) met een eigenaar afkomstig uit Dordrecht (Robertus Joan Castendijk (1783-1852)).⁴³ Na de voorgaande herkenning van *Plaat CXX* uit hetzelfde *Magazijn* als een deel van de tuin van Huize Jagtrust te Boxtel, met de uit Dordrecht afkomstige Mr. Hendrik de Roo van Wulverhorst als eigenaar, komt hetzelfde Dordrecht opnieuw in

beeld. En wel met Weizigt in Dubbeldam (tegen de zuidelijke grens van de toenmalige stad Dordrecht (nu ten zuiden van het spoor). De broer van bovengenoemde Hendrik, Boudewijn de Roo van Westmaas (1739-1785), kocht dit buiten in 1782. De koop omvatte 'een buyteplaats genaamt Weyzigt met alle desselfs timmeragie en plantagie, als een heere huyzinghe, een koepel, koetshuys en stalling, thuynmanshuys, druyve- en persikekassen, loots, regenbak, visrijke vijvers, moesthuyn, boomgaarden etc. (...)'.⁴⁴ Drie jaar na deze aankoop overleed Boudewijn. Zijn tweede vrouw, Anna Sophia van den Brandeler (1752-1807) hertrouwde in 1787 met Mattheus Gilles Rees (1753-1817). In 1794 volgde de bouw van een geheel nieuw voorhuis, verrees een 'tuinmanshuis', werden een laan met iepen en een met beuken en eiken geplant en een bos aangelegd.⁴⁵

Afb. 14. Weizigt, detail minuutplan Dubbeldam, sectie A, blad 01, 229 - huis, schuurtje en erf, 230 - tuin, 231 - boomgaard, 232 - tuin, 233 - tuin, 234 - tuin, 235 - tuin, 236 - tuin, 237 - vijver als lustplaats, 238 - tuin, 239 - stal, 240 - tuin, 241 - huis, 242 - laan als boschhakhout, 243 - schuur, 244 - vijver als lustplaats, 245 - tuin, 246 - bosch als lustplaats, 247 - huis & erf, 248 - vijver als lustplaats, 249 - tuin, 250 - bosch als lustplaats, 251 - vijver als lustplaats, 252 - vijver als lustplaats, 253 - bosch als lustplaats, 254 - boomgaard, 255 - vijver als lustplaats, 256 - weg als boschhakhout.

Het kadastraal minuutplan (opgemeten circa 1826) met Weizigt en de bijbehorende OAT brengen de buitenplaats wat bebouwing, grondgebruik en waterpartijen betreft verder in beeld.⁴⁶ Zoals bij voorgaande identificaties van platen uit het *Magazijn*, is het ook hier met name de waterpartij die houvast biedt. Wat blijkt, de grote vijver van Weizigt, met eiland en directe omgeving, is opgenomen als *Plaat XXXIX*.

Afb. 15. *Plaat XXXIX* uit *Magazijn van tuin-sieraaden* en een detail van het minuutplan Dubbeldam met de grote vijver van Weizigt.

Plaat XXXIX is onderdeel van katern 5 dat in augustus 1803 verscheen.⁴⁷ De bijbehorende tekst spreekt over ‘Gedeelte van een Aanleg.’⁴⁸ Daarna volgt de legenda:

‘A. Grootste hoogte van het geboogen eiland, 't welk met twee bruggen aan 't vaste land verbonden is. Een tempeltjen van eene rijzige gedaante zal op deze hoogte wel voegen; dit hier geheel of gedeeltelijk zig boven het groen

van byzondere Pynen, en andere boomen te zien verheffen, zal op de wandeling ons deze partij bevallig tekenen. B. Kleene Verhevenheid, van waar het water, de brug, en het tempeltje in het oog vallen. De grond is om het water met ongelijke hellingen en hoogten geboogen en met onderscheide soorten van Pijnen, Populieren, Treurwilligen, bontbladige en andere boomen beplant. Bij C. loopt de wandeling over eene hoogte, welker helling zig langzaam in 't water verliest.'

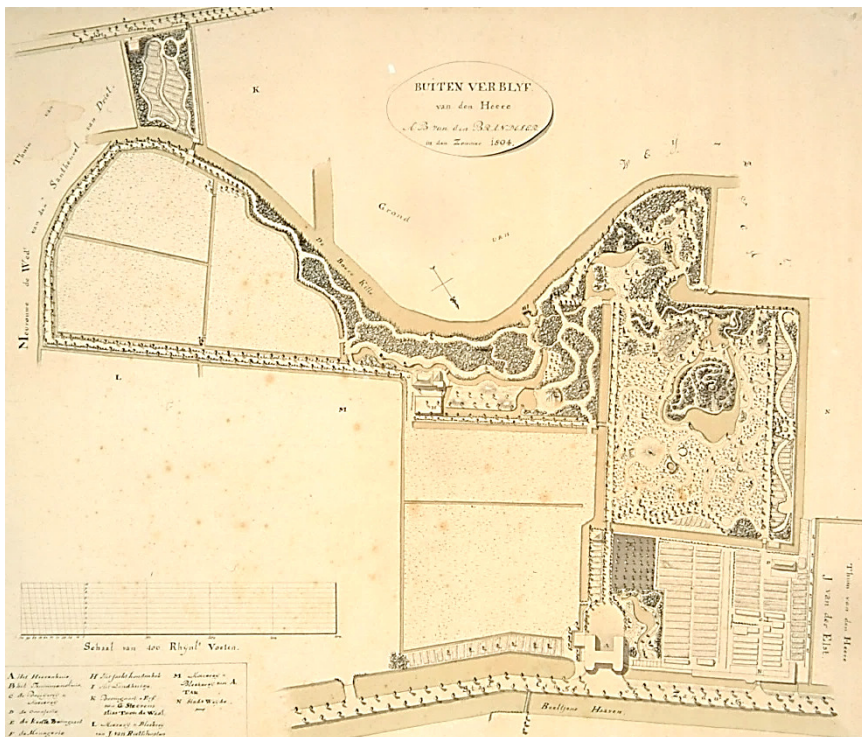
Verdere details over de tuinaanleg in betreffende periode ontbreken helaas. Mogelijk komt ooit meer informatie uit het grote familiearchief De Roo beschikbaar, nu is dit helaas nog niet geïnventariseerd en niet toegankelijk.⁴⁹

Buitenverblyf van den Heere A.B. van den Brandeler te Dordrecht

Aan de noordzijde werd Weizigt begrensd door het riviertje De Boerenkil. Aan de overzijde van dit riviertje lag het bezit van Anthony Balthazar van den Brandeler (1740-1807) en Cornelia Rees (1744-1817). Hij is een broer van Anna Sophia van Weizigt en zij mogelijk een zus van Mattheus Gilles van Weizigt. Van hun tuinaanleg is een prachtige ongesigneerde kaart met de titel *Buitenverblyf van den Heere A.B. van den Brandeler in den Zomer 1804* bewaard gebleven.⁵⁰ Bij deze aanleg zou Van Laar betrokken kunnen zijn geweest; de grillige oeverlijnen en het fijnmazige netwerk van paden past bij de in het *Magazijn* voorkomende 'platte gronden van aanleg'. En als buur van Weizigt, met ook nog eens zeer nauwe familiebanden, wordt de waarschijnlijkheid steeds groter. Maar een gelijkenis met een van de platen uit het *Magazijn* en welk deel van de tuinaanleg van het buitenverblijf van A.B. van den Brandeler dan ook, lijkt er niet te zijn.

Na het overlijden van zijn stiefvader Mattheus Gilles Rees, erfde François de Roo (1780-1826), zoon uit het eerste huwelijk van Anna Sophia van den Brandeler, Weizigt. In datzelfde jaar overleed ook Cornelia Rees en François was één van de zes erfgenamen van het aan Weizigt grenzende land van haar man en zijn oom Anthony Balthazar van den Brandeler. François kocht de overige erfgenamen uit en verenigde beide terreinen tot een buitenplaats van ruim 10 hectare.⁵¹ De oorspronkelijke buitenplaats is rond 1872 ter hoogte van ruwweg De Boerenkil doorsneden door de spoorlijn Rotterdam-Breda, met aldaar station Dordrecht. Alles ten noorden is opgegaan in de verstedelijking van

Dordrecht. Van Weizigt resteren het hoofdhuis (1794), de orangerie (1838) en het koetshuis (1886, nu Duurzaamheidscentrum Weizigt). Na de Tweede Wereldoorlog breidde de gemeente Dordrecht als nieuwe eigenaar het resterende groen in zuidelijke richting uit tot het tegenwoordige Weizigtpark. De grote vijver is vergraven, maar de oorspronkelijke vormen van het eiland lijken nog grotendeels intact.

Afb. 16. Plattegrond van het buitenverblijf van A B. van den Brandeler. DIEP, inv.nr. 551_40070.

Een netwerk aan opdrachtgevers

Het *Magazijn van tuin-sieraaden* kent 41 'platte gronden van aanleg' van (delen van) tuinen. Van de 41 platen zijn nu 13 platen geïdentificeerd.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van deze platen, betreffende katernnummers en publicatiejaren, geïdentificeerde tuinen en de eigenaren rond betreffende publicatiejaren.

Plaat	Katernnummer en publicatiejaar	Tuin/buitenplaats	Eigenaren
XXXIX	nr. 5 augustus 1803	Weizigt (Dubbeldam/Dordrecht)	1782 - 1817 Anna Sophia van den Brandeler (1752-1807) x 1. Boudewijn de Roo (1739-1785) 2. Mattheus Gilles Rees (1753-1817) Mattheus Gilles en Anna Sophia zullen opdrachtgever van de omvorming zijn (huwelijk 1787). Na 1817: François de Roo van Westmaas (1780-1826) x 1. Hester van Poelien (1783-1815) en 2. Johanna Antonetta van der Kaa (1795-1832).
LV	nr. 7 december 1803	Nieuw Brittenrust (Alphen aan den Rijn)	1798 - na 1821 ; ontstaan door samenvoeging Postrust (1798) en Brittenrust (1803) Arnoldus van Poelien (1743-1803) x Hester Crena (1745-1825) Na 1821: Geertruida van Poelien (1770-1846) x mr. Adriaan Everwijn Onderwater (1761-1817)
LXIII	nr. 8 mei 1804	Raadwijk (Alphen aan den Rijn)	1801 - 1826 Adam Stratenus (1759-1807) x Ida Bertha Hoff (1767-1839)
LXXXVII LXXXVIII	nr. 11 maart 1805	Rijnoord (Oudshoorn)	1801 - 1813 Samuel Crena (1740-1807) x Geertruida van Poelien (1751-1813)

<i>CIV</i>	nr. 13 november 1805	Huis te Papendrecht (Papendrecht)	na 1799/voor 1808 - 1808 Joan Castendijk (1748-1808) x Maria Besemer (1749-1801) In of voor 1808 Robertus Joan Castendijk (1783- 1852) x Henriëtte Hester Constantia de Roo (1782-1855)
<i>CXII</i> <i>CXX</i>	nr. 14 december 1805 nr. 15 januari 1806	Huize Jagtrust (Boxtel) CXII is het niet uitgevoerde ontwerp	1794 (huur, 1808 koop) - 1817 Mr. Hendrick de Roo van Wulverhorst (1743-1817) x 1. Hester Constantia de Witt (1749- 1770) 2. Gerardina Maria van Eijsden (1752-1803)
<i>CXXVII</i> <i>CXXVII</i>	nr. 16 juli 1806	Tuin van Klaas Bakker (Broek in Waterland)	1783 (1805 gronduitbreiding) – 1836 (?) Klaas Jansz Bakker (1759-1836) x Antje Izaaks Kikkert (1758- 1833)
<i>CLII</i>	nr. 19 mei/juni 1807 (ontwerp bewaard)	Kasteel Heeswijk (Heeswijk-Dinther)	1782 (bewoner, 1787 eigenaar) - 1825 Cornelis Jacob Speelman (1747- 1825) x Catharina Verster (1749- 1811)
<i>CLXXXIII</i> <i>CLXXXIV</i>	nr. 23 oktober 1808 (ontwerp bewaard)	Ter Hooge (Middelburg)	1805 - 1846 Daniël Jaques de Superville (1760-1846) x 1. Johanna Maria Columba (?-1789) 2. Anna Petronella van Visvliet (1763- 1823)

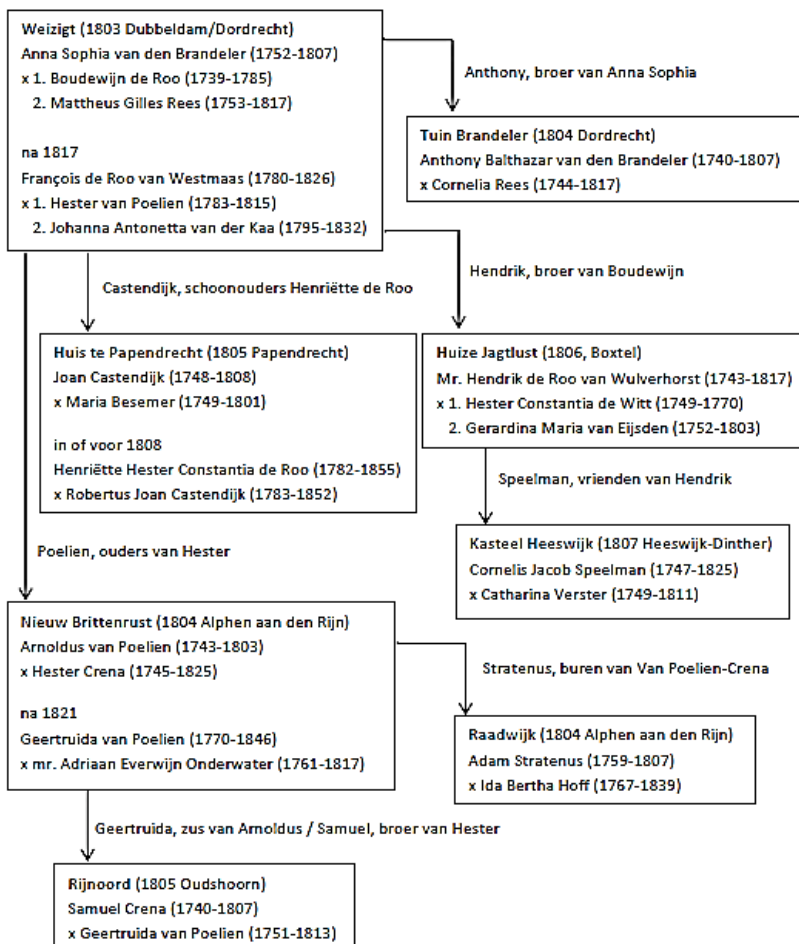
Analyse van de eigenaren brengt een netwerk van opdrachtgevers naar voren. De plaats Dordrecht en familiäre dan wel vriendschapsbanden zijn basis voor dit netwerk. Hierop zijn twee uitzonderingen: de Tuin van Klaas Bakker in Broek in Waterland en Ter Hooge bij Middelburg.

Wat de Tuin van Klaas Bakker betreft moet Dirk Wijnandsz. Ditmarsch (1759-1830) de schakel met Van Laar zijn geweest. Aan deze eveneens in Broek op

Waterland woonachtige predikant werd het *Magazijn* opgedragen en ook voor hem heeft Van Laar vermoedelijk een tuin ontworpen.⁵²

Ten aanzien van de twee platen betreffende Ter Hooge bestaat een tweespalt aan wie het ontwerp toe te schrijven. Toeschrijving aan Pieter Schuppens (1769-1850) wordt door Van den Broeke gedaan,⁵³ toeschrijving aan Van Laar door Van Immerseel en Verhoeff.⁵⁴

Met het onderstaande schema is getracht het netwerk rond de overige geïdentificeerde platen c.q. tuinen te schetsen (de Tuin Brandeler staat niet in het *Magazijn*, maar is wel in het schema opgenomen).

Tot slot

Als gezegd, van de tuinarchitect Gijsbert van Laar zijn géén gesigioneerde ontwerptekeningen bekend. Bij slechts een plaat in het *Magazijn van tuinsieraaden* komt zijn verantwoordelijkheid onomwonden naar voren. In de beschrijving bij *plaat LXXXVII* valt namelijk te lezen dat het 'een door mij aangelegd buitengoed' betreft. Deze plaat is geïdentificeerd als een deel van de tuinaanleg van Rijnoord te Oudshoorn (*plaat LXXXVIII* betreft een ander deel van deze aanleg). Voorgaande en de nieuwe identificaties maken echter wel steeds duidelijker dat een groeiend deel van de platen gerealiseerde ontwerpen betreft, de platen zijn meer dan alleen voorbeelden. Meer identificaties en verdergaand onderzoek naar onder andere vriendschaps- en familiere banden tussen eigenaren van betreffende buitenplaatsen zal mogelijk leiden naar gerelateerd archiefmateriaal en hopelijk ooit tot de vondst van een door Van Laar gesigioneerd ontwerp.

Noten

¹ Gijsbert van Laar, *Magazijn van tuin-sieraaden*, Amsterdam 1802[-1809].

² Arinda van der Does en Jan Holwerda, Getrokken uit de voornaamste Buitenlandsche Werken: concordantie Van Laar's Magazijn - Grohmann's Ideenmagazin, *Cascade bulletin voor tuinhistorie* 19 (2010) nr. 2, p. 12.

³ Van Laar 1802[-1809], p. III.

⁴ Van Laar 1802[-1809], p. III.

⁵ Stichting Kasteel Heeswijk, inv.nr. KH0804 *Ontwerptekening van het parterre voor het kasteel van Heeswijk*. <http://www.thuisinbrabant.nl/object/kasteel-heeswijk/KH0804>, laatst geraadpleegd 8 januari 2016. Ook in D.H. van Wegen, *Willink en Copijn. Beelden van een verloren verleden*, Heeswijk-Dinther 2013, p. 19.

⁶ Anoniem, ongedateerd schilderij met zicht op de noordzijde van Kasteel Heeswijk met de tuin. Collectie Stichting Kasteel Heeswijk.

⁷ *Opregte Haarlemsche Courant* 2 september 1826.

⁸ *Opregte Haarlemsche Courant* 17 januari 1829.

⁹ Martin van den Broeke, De abonnees van Gijsbert van Laar. Middelburgse kopers van het *Magazijn van Tuin-sieraaden*, *Cascade bulletin voor tuinhistorie* 19 (2010) nr. 2, p. 24. Jan Holwerda, Uitgaven en dateringen van *Magazijn van Tuin-sieraaden*, *Cascade bulletin voor tuinhistorie* 19 (2010) nr. 2, p. 39.

¹⁰ Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Heeswijk, Noord Brabant, sectie B, blad 03 (MIN10074B03), beeldbank RCE.

¹¹ Brabants Historisch Informatie Centrum, Den Bosch (hierna BHIC), toeg.nr. 314 *Bogaerde van Terbrugge en aanverwante families, 1359 - 1986, inv.nr. 692.2 Tekeningen en kaarten kasteel Heeswijk (3), circa 1835 - 1940*. Gouverneur Van den Bogaerde is Andreas Johannes Ludovicus baron van den Bogaerde van Terbrugge (1787-1855), hij kocht in 1834 kasteel Heeswijk en was van 1830 tot 1842 gouverneur van Noord-Brabant. De kaart zal dus dateren uit periode 1834-1842 en meest waarschijnlijk circa 1835 als dé kaart met het door hem aangekochte bezit.

¹² W.J.F. Juten, Heeswijk en Dinther IV, *Taxandria. Tijdschrift voor Noordbrabantse geschiedenis en volkskunde* 5 (1898), p. 266.

¹³ Juten 1898, p. 267-268.

¹⁴ <http://www.parlementairdocumentatiecentrum.nl/id/vg09llxbn1qj>, laatst geraadpleegd 8 januari 2016.

¹⁵ Hij was onder meer lid van het Wetgevend Lichaam voor Brabant (1802-1803), van de algemene raad departement Monden van de Rijn (1810-1813), van de Provinciale Staten van Noord-Brabant en rentmeester van 's-Hertogenbosch. Cornelius de Jong van Rodenburgh, *'Weest wel met alle mensen': De 'Kaapse brieven' van Cornelius de Jong van Rodenburgh*, Hilversum 2012, p. 63, noot 10.

¹⁶ H.M. Werner, Het kasteel Heeswijk, *Het huis oud & nieuw* 13 (1915), p. 43.

¹⁷ H. Verhees, *Caart Figuratief, Vande Rivier De Aa, Van 's-Bosch, Tot Den Watermolen Van Kielsdonk onder Dinther ...*, 1806 (opgenomen in 1803). BHIC, toeg.nr. 343 *Collectie kaarten en tekeningen van het Rijksarchief in Noord-Brabant*, inv.nr. 165 *Eerste blad van een kaart in drie bladen met bijbehorende profielen van de rivier de Aa...*

¹⁸ Heimerick Tromp en Toita Henry-Buitenhuis, *Historische buitenplaatsen in particulier bezit*, Utrecht 1991, p. 220-221.

¹⁹ Erfgoed Leiden en Omstreken, Leiden, toeg.nr. 1004 *Nederlands Hervormd Ondertrouw (1575-1795)*, inv.nr. 42, folio SS-232.

²⁰ Tilburg University, Tilburg, Topografisch-Historische Atlas, vindplaats H 41.2 / 820.11 (5), *Het Kasteel van Heeswijk. 'Nota Deux Chasseurs avec deux chiens, une charotte de la Meyerij, quatre betes a cornes dans la prairie du grain derriere le charotte*.

²¹ BHIC, toeg.nr. 5129 *Collectie kaarten en tekeningen van het Streekarchief Langs Aa en Dommel*, inv.nr. 3F37 *Topografische kaart 's-Hertogenbosch, Heeswijk-Dinther e.o.*, 1837, 1838.

²² <http://topotijdreis.nl>, laatst geraadpleegd 27 januari 2016.

-
- ²³ De vondsten werden gedaan gedurende het zoeken naar beeldmateriaal ten behoeve van een lezing als onderdeel van de Ronde Tafel Conferentie 2016 van Tuinhistorisch Genootschap Cascade.
- ²⁴ BHIC, toeg.nr. 343 *Collectie kaarten en tekeningen van het Rijksarchief in Noord-Brabant*, inv.nr. 6718 *Ingekleurde tekening van Huize Jagtrust te Boxtel, dorsaal Eigenaar H. de Roo van Wulverhorst, 1807.*
- ²⁵ BHIC, toeg.nr. 343, inv.nr. 1173 *Tekening van het huis "Jagtlust" bij Boxtel.*
- ²⁶ Jean Coenen, *Baanderheeren, boeren & burgers. Een overzicht van de geschiedenis van Boxtel, Liempde en Gemonde*, Boxtel 2004, p. 227.
- ²⁷ Jef van Veldhoven, *300 Jaar historie van 'Huize Overkerk' 1650-1987*, <http://home.hccnet.nl/jefvanveldhoven/09%20Bewoningshistorie%20van%20Huize%20OVERKERK.pdf>, laatst geraadpleegd 8 april 2016.
- ²⁸ *Dordrechtsche Courant* 2 mei 1797. Eerder was Hendrik getrouwd met Hester Constantia de Witt (1749-1770). A.A. Vorsterman Van Oyen, *Stam- en wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche familiën met genealogische en heraldische aantekeningen*, derde deel, Groningen 1890, p. 83.
- ²⁹ J.L. van Dalen, *Geschiedenis van Dordrecht*, Dordrecht 1931, p. 237.
- ³⁰ BHIC, toeg.nr. 343, inv.nr. 2268 No. 2 C. *Situatie wederzijds den Straatweg en Baan tusschen de Steeden S'Bosch en Eindhoven in het Departement van den Dommel...* C.R.T. Kraijenhoff, 1801.
- ³¹ *Opregte Haarlemsche Courant* 24 april 1825.
- ³² Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, beeldbank, minuutplan Boxtel, Noord Brabant, sectie B, blad 02 (MIN10026B02).
- ³³ Van den Broeke 2010, p. 24. Holwerda 2010, p. 39.
- ³⁴ Van Laar 1802[-1809].
- ³⁵ Van Laar 1802[-1809].
- ³⁶ Van der Does en Holwerda 2010, p. 12.
- ³⁷ Fotobank Heemkunde Boxtel, id. hkb03298.
- ³⁸ Van der Does en Holwerda 2010, p. 12. Martin van den Broeke en Wim Meulenkamp, Gijsbert van Laar (1767-1829), tuinarchitect, *Cascade bulletin voor tuinhistorie* 12 (2003) nr. 2, p. 17.
- ³⁹ Van Laar 1802[-1809].
- ⁴⁰ *Rotterdamsche courant* 19 januari 1828.
- ⁴¹ *Nieuwe Rotterdamsche courant* 8 juli 1858.
- ⁴² Martin van den Broeke, Nieuwe gegevens over de tuinplattegronden van Gijsbert van Laar: Nieuw Brittenrust, Raadwijk en Rijnlust te Alphen aan de Rijn, *Cascade Bulletin voor*

tuinhistorie 4 (1995) nr. 1/2, p. 35-38. Carla S. Oldenburger-Ebbers, De tuinplattegronden van Gijsbert van Laar, *Groen* 50 (1994) nr. 4, p. 36.

⁴³ Jan Holwerda, Huis te Papendrecht met een aanleg van Gijsbert van Laar, *Cascade Bulletin voor tuinhistorie* 24 (2015) nr. 1, p. 34-43.

⁴⁴ Elisabeth van Heiningen, Het verhaal van Weizigt, oud-Dordrecht. *Tijdschrift van de historische vereniging oud-Dordrecht*, 23 (2005) nr. 3, p. 27.

⁴⁵ Van Heiningen 2005, p. 27.

⁴⁶ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, beeldbank, minuutplan Dubbeldam, Zuid Holland, sectie A, blad 01 (MIN08038A01).

⁴⁷ Van den Broeke, p. 24. Holwerda 2010, p. 39.

⁴⁸ Van Laar 1802[-1809].

⁴⁹ Van Heiningen 2005, p. 24. Regionaal Archief Dordrecht, Dordrecht (hierna DIEP), toeg.nr. 409 *Collectie van bescheiden met betrekking tot de familie De Roo (van Capelle)*.

⁵⁰ DIEP, inv.nr. 551_40070 *Plattegrond van het buitenverblijf van A B. van den Brandeler aan de Singel tussen Boerenkil en Beeltjeshaven in de zomer van 1804*.

⁵¹ Van Heiningen 2005, p. 27.

⁵² J. W. Niemeyer, Nieuwe gegevens over oude tuinen in Broek in Waterland, *Noord-Holland* 10 (1965), p. 94-99.

⁵³ Martin van den Broeke, Pieter Schuppens (1769-1850), een Middelburgse tuinarchitect en zijn werken, *Cascade bulletin voor tuinhistorie* 6 (1997) nr. 1, p. 15-20.

⁵⁴ Ronald van Immerseel en Peter Verhoeff e.a., *Beheerplan Ter Hooge*, Amersfoort 2010, p. 43-47.